dráma

RÉZ PÁL

Istenkísértések

***Bevezető Hubay Miklós** szerzői estjéhez**

A görög *theatront,* amelyből a latin, majd oly sok európai nyelv színház szava ered, a nyelvészek és történészek többféleképpen származtatják. Plutárkhosz merész képzettársítással a *theoszból,* vagyis isten nevéből vezeti le, mások *a theát,* azaz a nézést, látást tekintik a szó ősének.

Ne bonyolódjunk etimológiai kérdésekbe. Tekintsük jelképesnek a két értelmezést, s - tudománytalan módon - vonjuk egybe őket: istent nézni, istent látni - ez a színház. Márpedig a legtöbb régi vallás, így a zsidó hit szerint istent látni, s kiváltképp néven nevezni halálos bűn, amely azonnali büntetést követel. *Istenkísértés.*

Ezt az istenkísértést, istennek - az igazságnak vagy mondjuk szerényebben: a valóságnak - meglátását és megmutatását, színpadra varázsolását tűzte ki célul maga elé a fiatal Hubay Miklós, amikor huszonnégy éves korában, 1942-ben benyújtotta a Nemzeti Színházhoz a *Hősök nélkült.*

* Kossuth Klub, 1969. január 30.

Istenkísértés volna drámát írni Magyarországon, ahol éppen hogy színházzal lehetett és lehet legkönnyebben nevet szerezni és pénzt keresni? - kérdezhetné bárki. Dóczi Lajos és Harsányi Zsolt és Bús Fekete László vagy akár Herczeg Ferenc országában? (Ne folytassuk a névsort: nomina sunt odiosa.) Ott nem. De Katona és Móricz, Bornemisza és Madách hazájában igen. Csokonai Vitéz Mihály egy költő szájába adja ugyan, de egy drámája fölé írja: *Az is bolond, aki poétává lesz Magyarországon.* Ezt a bolondságot, az istenkísértéseknek ezt a sorozatos és folyamatos furorját kezdi el éppen a háború éveiben Hubay Miklós. S mert a vállalkozáshoz erőt akar meríteni, első nagy tanulmányában, az 1941-es *Nemzeti színjátszás, drámai magyar*ságban őseit keresi, mielőtt belevágna a munkába: kivételes felkészültséggel és egy remekül vívó pamflet-író hevületével kutatja magyar sors és magyar dráma összefüggéseit, a torzóban maradt nagy kísérletek torzóban maradásának okait.

A kérdésre adható válaszok *mind* keserűek. A legkétségbeesettebbet *a Hősök* nélkülben fogalmazza meg: „Tíz deka sztrichnin elegendő volna hozzá, hogy *az egész* magyar irodalmat kiirtsák."

Szegény ország vagyunk - úgy látszik csak öt deka jutott erre a célra. S akadtak a túlélők között - mert mindig vannak túlélők - akik újra-kezdték a munkát. Hubay még a háború alatt, Svájcban írja meg második darabját, *az Áldozzatok kakast* - amely egyébként mindmáig nem került színpadra. S amikor 1948-ban hazatér Genfből, egy fiatalabb nemzedék képviselője-ként csatlakozik azokhoz, akik a modern magyar dráma megújulását ígérik: Illyéshez, Németh Lászlóhoz, Tamási Áronhoz.

Noha alkatilag s így stilárisan is sokban különbözik tőlük, ha egy japánkert-méretű irodalomtörténetben egyetlen mondatban kellene összefoglalnom színpadi ars poeticáját, az természetesen - csaknem azonos volna az övékkel, s valahogy így hangzana: magyarság és európaiság kapcsolatát, az egyéni sorsokban meg-mutatkozó nemzeti sorsproblémákat kutatja ő is. De Hubay más generációhoz tartozik, ahhoz, amelyet nálunk „meszesgödör-nemzedéknek" szokás nevezni, a Sarkadi Imrééhez, Mándy Iváéhoz. Fiatalemberként élte át a háborút, más élmények határozzák meg drámai világát. Magát az anyagot is, még inkább annak meg-formálását. Mert a megformálás munkáját egy-

szerre szabja meg az élményanyag és az író intellektuális hajlandósága.

Nem tudom, van-e ösztönös költő és ösztönös elbeszélő, de ösztönös drámaíró éppoly kevéssé képzelhető el, mint nem-tudatos kritikus. A gondolkodásnak, az intellektusnak talán egyet-len irodalmi műfajban sincs olyan szerepe, egyetlen műfajban sem annyira elengedhetetlen, mint a színműírásban: Szophoklésznél és Shakespearenél, Racine-nál és Csehovnál nem élt okosabb ember Európában. Azért is így van ez, persze, mert a szerkesztés törvényeinek és e törvényekkel való játéknak a drámában még nagyobb a jelentősége, mint a regényben és a versben; de még inkább azért, mert a dráma - abban az értelemben, ahogyan beszélek róla, a dráma mint istenkísértés - gazdag gondolati anyagot feltételez, kérdés és válasz tökéletes dialektikáját.

[1]945 és 1957 között született darabjaiban is ez az igény jellemzi Hubayt: az *Egy magyar nyár*, *az István napja*, az *Egyik Európa* mind-nyájunk kérdéseire keresi a választ. Megjelennek azok a problémák, amelyek már *a Hősök nélkül*-ben felsejlettek: csakugyan hősök nélkül való ez az ország, s ha nem - mert a válasz ez --, kik a hősei? Egy drámaíró főszereplői többnyire nem azonosak a történelem, a kor hőseivel; Hubaynál talán még kevésbé, mint magyar elődeinél s kortársainál. Olykor mégis történelmi konfliktusok, nagy vívódások figuráit állítja az összecsapások középpontjába. Egyik alakja az a Bajcsy-Zsilinszky Endrére emlékeztető hazafi, akinek elmaradt társadalomlátása szükségszerűen ütközik nemzeti öntudatával, s régi bűnein érzett lelkiismeretfurdalása vezeti a hősi állásfoglalásig; ez a tragédia tér majd vissza *a Szüless újra, kedves!* egyik mellékalakjában, éppen abban, amely legérdekesebb figurája az operaszövegkönyvnek készült darabnak. Ha a gondolatok konzekvenciájában ezek a drámák még nem jutnak is el *a Néró* következetességéig, minden írói jellegzetessége ott van már bennük. Hiszen monomániás író ő is, mint oly sokan. S egyetlen eszméjéhez - vagy ahogy ő mondaná: rögeszméjéhez - sem oly következetes, mint ahhoz, hogy drámáiban (persze ebben nem újító) egyik hősének sincs egészen igaza. Több igazság és több féligazság összecsapása a tragédia, sőt még a vígjáték is, ettől nyeri feszültségét. (Pedig vannak drámaírók - például nálunk Németh László -, akik darabjaikban is prófétáik és tanítók maradnak, főhősük sorsuk lenyomata, eszméik szócsöve. *A Misztótfalusi* írója szinte minden drámájában „Maga mentségét" mondja el; nemcsak vall, hanem izgalmas elfogultságokkal hadakozik is.)

Hubayt másféle színpadi indulat élteti. Ő Kosztolányi alkatát követi alkatának parancsa szerint - legalábbis ebben: „Tévedés azt hinni - írja Kosztolányi - hogy a költő érti az életet, és mint valami tanítómester, elmagyarázza. A költő nem érti az életet, és éppen az írással, mint tettel, tör megértésére." A megértésre való törekvésnek ilyen folyamatait látjuk színpadon Hubay drámáiban. A gondolkodó - tűnődő vagy tépelődő - ember, az író figurákba és összecsapásokba öltözteti azt, amit maga sem lát tisztán, s most a nézővel, az olvasóval együtt szeretné felfejteni a titkot.

De vannak-e még ilyen titkok? Nem írták-e el a drámaköltő elől a nagy témákat, mind? Volt ilyen nézet is. Stendhal 1832-ben azt írta Rómából egy olasz barátjának: „A nagy drámaírók minden drámai helyzetet kimerítettek. Egy ember például nem lehet egyéb, mint fiú, apa, szerető, fivér, honpolgár ..." Amiben persze igaza van. Az idő mégis rácáfolt, ha nem is a tételre, de a következtetésre, vagyis arra, hogy merőben új drámát írni nem lehet többé; a helyzetek száma véges ugyan - Szabolcsi Bence kimutatta, hogy a dallamoké még inkább az -, de a történelem és a magánélet kapcsolódása minden korban más és más, s új viszonylatokkal szolgál annak, aki képes meglátni őket. A modellek - hogy divatos szóval éljek - örökkévalók, mégis másképp jelennek meg korszakonként, mást és mást mondanak; mert változik a szem, amely megpillantja a konfliktusokat, az elme, amely feldolgozza, a kéz, amely papírra veti őket, s természetesen - ennek következményeként - az írói technika.

Mielőtt ismét eljutott volna a nagy modellekhez, Hubay látszólag könnyebb és könnyedebb darabokat írt. Nevezhetjük őket ujjgyakorlatoknak, etűdnek - de nemcsak arról nem szabad megfeledkeznünk, hogy éppen velük aratta legnagyobb sikereit, hanem arról sem, hogy formailag ezek a leghibátlanabbak, s így nagy szerepük volt a későbbi művek előkészítésében. A *C'est la guerre*, *az Ők tudják, mi a szerelem* első pillantásra talán „csak" brilliáns capriccio, nagyszerű szereplehetőség, virtuóz Paganini-bravúr, - s jóllehet ezt is nagy eredményként köszönteném, bizonnyal Hubay volna az első, aki a drámát, ha csak ennyi, kevésnek érezné. Ezekben az egyfelvonásosokban ugyanis nem Hubay személyes mondanivalóját követhetjük nyomon elsősorban, inkább a játék pergését csodáljuk meg, a darab lendületét, a szellemes riposztokat,

utalásokat, a ragyogó technikát; Hubaynál leleményesebb, találékonyabb „dráma-technikust" alig találhatunk mai színpadi szerzőink között. Igaz, ezek a játékok nem *életre-halálra* mennek, még akkor sem, ha hőseik romantikusan szerte-len hevülettel állnak elénk, vagy ha a történet tragédiába torkollik. De az életműben - s most már annak összefüggéseiről is beszélhetünk - megférnek-egymás mellett az istenkísértések és az egyetlen drámai ötletre épülő példázatok, a katharzist rejtő tragédiák, amelyek sorsproblémáink foglalatai s a hagyományosan zárt szerkezetű játékok *egy* drámai vagy mulatságos helyzettel, figurával, problémával. Mondanom sem kell, hogy az utóbbiak is remek színházi estékre adnak lehetőséget - sőt, kidolgozottságukban, struktúrájuk egységében olykor hibátlanabbak is, mint a nagyobb vállalkozások.

De a C'est *la guerre-nek* és az *Ők tudják, mi a szerelemnek* pályatörténeti jelentősége is van; mindkettőben, oldottan, megint ott rejlik már két nagy téma: a perzselő, vad szenvedélyé és a háborúé. A háború szót pedig akár ki is bővíthetjük fogalmilag, végzetté, kényszerré. Történelemmé. Ezek az egyfelvonásosok a gyötrelmesebb önvallomásokat készítik elő.

Ekkoriban válik Hubay hangja mind szubjektívebbé. Sokat vitatkoztak azon, hogy a színésznek át kell-e éreznie szerepét. Duse, mielőtt tragédiában lépett fel, kisírta magát, hogy hangja ne legyen könnyes. Aulus Gellius viszont fel-jegyzi, hogy egy Paulus nevezetű római aktor tulajdon fiának hamvait vitte fel a színpadra egy szerepében, csak akkor bírta teljes hitellel és művészettel elsírni fájdalmát. A példák ellentmondók - a színész esetében. A drámaírónál más a helyzet, ilyen paradoxont nála hiába keresnénk. Ha *istent kísért*, tulajdon drámáit kell színpadra vinnie - noha áttételesen. *A Késdobálókban* - ebben az oly kevéssé méltatott, kitűnő színjátékban -, *a Néró játszikban, a Római karneválban* ez történik. De ez a mitológiai tárgyat feldolgozó *Szfinxben* is. Ezért mondanám vagy ezért is, hogy ezek Hubay Miklós legizgalmasabb drámái. A színpad fölényes ismerete, a drámai helyzetek bonyolult játékai, a gazdagon sziporkázó ötletek, melyek most már nem oltják ki *egymás* tüzét, véres valóságot tárnak a néző elé, akár az önkény tébolyáról és önpusztító veszettségéről esik szó, akár egy polgári családban dúló tragédiáról, egy házaspár egymást-gyötréséről, kétségbeesett, reménytelen viadalról. Az utóbbi Hubay nagy témái közé tartozik. A szerelem felívelésének s ha nem is idilljének, de lobogásának drámai feldolgozásával adósunk még - de a magyar irodalomban egyetlen drámaíró sem fogalmazta meg ilyen hitellel és ilyen mélyen a szerelmesek viaskodásának, tornájának, héjanászának és irgalmatlan önkínzásának, kölcsönös jogos vádjainak strindbergi nagy témáját.

Aki ismeri Hubayt, az tudja, hogy drámának - s tragédiának gyakrabban, mint vígjátéknak - látja a világot: a legkisebb mozzanatot is. Ezért él maga is oly felfokozottan, lázasan: mindig egy dráma hőse vagy mellékszereplője, s azzá változik mindenki, akivel kapcsolatba kerül, minden, amit tapasztal. Ismerem munkamódszerét; iratrendezőkbe gyűjti azt, amit lát, olvas, hall, s kiváltképp azt, amit átél, ha úgy érzi, hogy az anyagává lehet egy drámának: helyzeteket, párbeszéd-részleteket, mondatfoszlányokat, felvillanó képeket, történelmi eseményeket. A kész műben a fehéren izzó szenvedély és gondolat a kohéziós erő, amely összetartja, egységbe fogja a töredékeket. S persze az, amiről szóltam már: Hubay kivételes színpadtechnikai vagy inkább drámatechnikai készsége.

Ez buktatója is lehetett volna: nem egy nagyszerűen induló drámaírónkat vezette a görögtüzes siker felé. Könnyű kézzel írni nemcsak kellemes, hanem veszedelmes is; nem ünneprontás, ha azt mondom, hogy Hubay egynémely munkájában is akad erre bizonyíték. De - úgy látszik - a drámaírónak gyakran épp ez az iskolája. Iskolája már csak azért is, mert - s ebben megint csak a kritikushoz hasonlíthatnám - talán egyetlen irodalmi műfaj művelőjének sem kell annyi *külsődleges* szempontot figyelembe vennie, kényszerűen, mint neki. *A Néró, a Római karnevál, a Késdobálók, A zsenik iskolája* ezen lépett túl: ezért érzem őket Hubay legmaradandóbb műveinek. Itt sikerült leginkább az istenkísértés. *A Néróban* formailag is megújította a szatirikus-történelmi vagy áltörténelmi drámát s önmaga eddigi eredményeit: a szorosan kapcsolódó egyfelvonásosoknak ez a magasra ívelése, amelyet nemcsak a főhős frenetikus egyénisége tart össze és emel mind feljebb, a ragyogóbbnál ragyogóbb szituációk után a halál katharzisába, hanem a gondolat logikus kibontása is - úgy hiszem, ez a műfaji megoldás áll legközelebb Hubay alkatához. Ragyogó miniatűrök, s a miniatűrök ragyogó egysége.

Persze ránkcáfolhat. Hiszen írt már sokszereplős darabot, írt kétszereplőset is, s új egyfelvonásosában, a páratlanul szellemes *A zsenik iskolájában* egyetlen hangra építi fel a groteszk tragédiát. Hibátlan logika, akasztófahumor, nyelvi leleményesség és boszorkányos ügyesség

jellemzi ezt a játékot. Kár, hogy még mindig nem láthattuk színházban.

S most kellene szólnom arról, hogy milyen kevéssé figyelt fel a kritika és a színházi szakirodalom - de maga a színház is - arra, ami Hubay darabjaiban új, s mert új, maradandó. E sorok fogalmazása közben megnéztem, mit írtak - érdemben - Hubayról, aki csaknem három évtizede dolgozik, s több mint húsz szín-darabját játszották vagy közölték. Alig találtam értő bírálatot. Egy kritikusa pedig a Néro-ciklust Dunaparti Caligulának nevezte nemrég, Camus tragédiájára utalva. Ez sem sértés: a Madách Színház Nérója csakugyan nem született volna meg a mi történelmi tanulságaink nélkül, ezért van több köze Kosztolányi Nérójához is akár, mint a Suetoniuséhoz. De az a lebecsülés, amely a csakugyan eredeti, tartalmilag s formailag újat akaró magyar drámák legjobbjai iránt mutatkozik, ma is akadályozza, hogy igazi értékeinkre felfigyelhessünk. Nem nacionalizmus, ha nem nyugati gondolatok és művek visszfényét keressük azon, ami csakugyan mélyről tört a felszínre: Camus vagy pláne Dürrenmatt nem tudhatja azt, amit mi tudunk. S Hubay ezt - ezt is - írta meg darabjaiban.

Játék hősökkel és hősök nélkül, játék életre-halálra és játék a színpadi valóság varázslatáért, a drámaíró végzetproblémáinak kivetítése és önmagukon túlmutató, összefoglalásokat előkészítő etűdök, a ragyogó technikának mind szervesebb kapcsolása a témához - ez jellemzi Hubay eddigi pályáját. S ha teljességre törekednénk, szólnunk kellene arról is, hogy ő írta két kitűnő filmünknek, *a Bakaruhábannak és az Angyalok földjének* forgatókönyvét, Vas Istvánnal és Ránki Györggyel az első magyar musical tragedyt, az *Egy szerelem három éjszakáját*, hogy mint *volt* dramaturg és *volt* főiskolai tanár, mint gyakorló tanulmányíró is sokat tett a magyar színjátszásért. S még inkább arról, hogy a hagyományos szerkezetű és hangvételű színműtől hogyan jutott el a nem absztrakt és nem abszurd, de utalásos-jelzéses, szimbólumokkal dolgozó drámáig, amelynek jelképrendszerét éppen az teszi modernné és közérthetővé, hogy közvetlenül ível sorskérdéseinktől az összefoglalás igényéig.

Bízunk benne, hogy újabb munkáival segíti majd elő a teljesebb értelmezést. S hogy akad irodalomtörténész és színikritikus, aki vállalkozik is erre az elemzésre és értelmezésre.

HUBAY MIKLÓS

Idézés, ítélet

Tragédia 1 felvonásban

Dr. Katz Lipótnak, a váradi kommün egykori fiatal harcosának és hűséges öreg történetírójának, Mexico Citybe.

Szereplők

RADVÁNYI ÁKOS, az apa
MARGIT
lányai
ELLA
VIKTOR
EGY IDEGEN

Történik 1919 áprilisában Váradon

Kis kerti ház. Mi volt eredetileg? Gyümölcsaszaló vagy kerti szerszámok raktára? A család nagyfia birtokba vette és legénységgé alakította át.

Régen volt.

Hiszen annak is már öt éve, hogy elment.

A diákos polcokon könyvek, folyóiratok. Diákos az íróasztal is.

A falon Hufnagel nagyméretű metszete: Váradinum.

Hátul egy benyíló, priccsel. Ezt egy könnyű függöny rekeszti el.

A függöny mögött ég egy kis lámpa. Arra is kendő van dobva. Így itt, az első' helyiségben félhomály van, s e világos függöny előtt a jelenlevőknek csak a sziluettje látszik.

Három alak ül az előtérben, a háttérvilágítás előtt, egy kis asztal *körül.*

Mozdulatlanok.

I. *jelenet*

(Némán ülnek az asztal körül: Ella, Margit, Viktor. A lányok gyászban.)

(Csend. Amikor már elviselhetetlen):

MARGIT *(elkezd nevetni)*

ELLA *(visszafojtott hangon, de eréllyel)* Csend legyen! ... Hogy nem tudod egy kicsit fegyelmezni magad.

MARGIT Bocsáss meg.

ELLA Tisztán éreztem, hogy valaki áll a hátam mögött. Ereztem a tarkómon a lélegzetét.

(Megint csend)

MARGIT . . . Megmozdult. Nem?

ELLA Most már hiába beszélsz. Nem mozdult meg. A nevetéseddel elrontottad ... Pedig már a hátam mögött állt. Valamit közölni akart.

VIKTOR Hagyjuk abba mára.

ELLA Mi van magával? Tegnap is már olyan türelmetlen volt ... Dolga van?

VIKTOR Nemcsak a halottakra kell gondolni, az élőkre is. Maga mondta, hogy jelentkezett egy másik fogolytárs, hogy itt lappang a városban .. .

ELLA *(halkan)* Csitt!

(Csend)

VIKTOR Hiába ... látja.

ELLA De, de ... Mégis ... Hátha.

(Csend)

ELLA Máskor ilyenkor már táncol az asztal, zeng-bong a gitár a falon, és alig győzzük jegyezni az üzenetet . . . Te belenevettél .. .

MARGIT Bocsáss meg, nem akarattal csináltam.

VIKTOR Én azt hiszem, amennyire Lászlót ismertem, és ott kint az ember igazán megismeri egymást, ő csak örül annak, ha a húgai most is jókedvűek .. .

ELLA Senki se szereti, ha kinevetik őt. Pláne, akik már meghaltak.

MARGIT Bocsáss meg ... Bocsáss meg .. . Bocsáss meg ... Mit mondjak?

ELLA Már itt volt.

VIKTOR Lehet, hogy mástól ijedt meg. Ahogy idejött, látta, hogy a város meg van szállva. Meglátta, hogy mi van, és sürgősen elment. Ha én szellem volnék, én is meggondolnám, hogy hazalátogassak-e ezentúl. . . . Mi a lágerben folyton idéztük Ferenc Józsefet. Ott kaptuk a hírét, hogy meghalt, hát megidéztük. Egészen odaszokott. Amikor reccsent a barakk, már mondtuk, megjött a Ferenc Jóska.

MARGIT *(elneveti magát, majd gyorsan)* Bocsánat!

VIKTOR De amikor kitört a forradalom, őfelsége nem jött többet. Világos: nem tetszett neki, hogy előzték a cárt. Ebből látja, hogy az emberek a haláluk után is megőrzik a politikai elfogultságaikat.

ELLA Az nem lehet, hogy most már mindenki elhagyjon minket. Még ő is.

VIKTOR Mindenki ? ... Ellácska - mindenki ?

ELLA Tulajdonképpen maga mért maradt itt? Nem lett volna jobb magának is elmenekülni ? Azt mondják, ma reggel még volt egy vonat.. .

VIKTOR Sokan itt maradtak. Maguknak is üzent az az egykori fogolytárs - pedig az aztán biztos nagyon kompromittált ember lehet, ha a csucsai frontról jött ... Valami parancsnokféle lehetett ott is, nem?

(Csöpp csend. S hogy nincs válasz, folytatja, könnyedén.)

A munkástanács tagjai is - állítólag - mind itt maradtak. Értelmetlen hősködés, a románok most szedik össze őket.

ELLA Borzasztó! Maga is mondja, hogy értelmetlen .. .

VIKTOR Azt hittem, maguk azt természetes-nek fogják találni, ha én itt maradok. Nem fogják kérdezni: miért?

MARGIT Nem én kérdeztem.

ELLA Mert te önző vagy, és csak magadra gondolsz.

VIKTOR Ellácska, hagyjuk abba ezt a mai napra ... Azt hiszem, olyan dolgok történtek itt az elmúlt huszonnégy órában, hogy mindnyájunknak máson jár az eszünk.

MARGIT Jaj de jó! Végre! *(Felugrik. A hátsó benyíló függöny ét elhúzza, és a függöny mögé rejtett lámpáról lekapja a kendőt)* Ma igazán semmi, de semmi kedvem nem volt ehhez az egész szellemidézéshez.

(Viktor is felállt közben. Ella marad egyedül ülve, az asztalra ejtett két elnehezült kezével. A meztelen villanykörte kemény fényében)

ELLA Hidd el, Margitkám, hogy nagyon sok helyen csinálják mostanában ugyanezt. Ez a háború annyi de annyi családot szakított szét ... Ki tud abba belenyugodni, hogy akiket látott felnőni, készülni az életre - nézd ezeket a könyveket, az íróasztalon ott vannak László utolsó jegyzetei, már sárgul a papír .. . Mit is akartam mondani ?

VIKTOR Hogy a hátramaradottak nem tudnak belenyugodni.

ELLA Hátramaradottak? Már az is szörnyű, hogy azt mondja: hátramaradottak. Én azt nem mondtam, hogy hátramaradottak. Én csak azt mondtam, hogy van, amibe nem lehet belenyugodni ... *(Csendesen)* Nézd meg azt az írást az asztalon.

MARGIT Sokat néztem már, Ellácskám.

ELLA Egy félbehagyott mondat ... *(Hirtelen, nagyon élénken és természetesen)* Ne higgyétek, hogy én valami csodát várok. Én tudom, hogy nincsenek csodák. Én tudom, hogy László meghalt. S hogy az is milyen értelmetlen volt! Megölték. *(Viktorhoz)* Maga elmondta. Vége. Én csak az emlékeket szeretném őrizni-Az ember azt hinné, semmit se felejt, pedig folyton felejt. Én nem akarom őt elfelejteni ! Ezért írtam magának is ,hogy jöjjön ide hozzánk, lakjon nálunk, és beszéljen róla. Ezért írtam másoknak is . . . Ezért akarok hinni még ebben az asztaltáncoltatásban is ... úgy mint az a sok ezer más árván maradt anya és nővér és feleség, aki ugyanígy csinálja, pedig tudja, hogy csak magát csapja be vele .. . Ülünk itt csendben, félhomályban, asztalra ejtett kézzel, és akkor minden az eszünkbe jut ... Szavak ... Hangsúlyok ... Hangok . . . A lélegzetvétele . . . Az érintése ...

A bőrének melege. Mert én nemcsak ezeket a könyveket és írásokat akarom őrizni utána, meg amiket maga hazahozott tőle, a tárcáját, revolverét ... Hanem hogy milyen volt, amikor kézen fogva mentünk iskolába, és hogy

milyen volt, amikor gyalogolt a hóban, valahol Szibériában. Mert én ezt annyit elképzel[t]em, hogy ez is olyan már nekem, mintha fogtam volna a kezét. Es úgy mentünk volna együtt abban a rettenetes hidegben.

VIKTOR *(szelíden megfogja a kezét, de azért mosolyogva)* Higgye el, Ellácska, ott nem is volt hó, ahol mi voltunk, csak sivatag és folytonos szél, amely úgy hordta a homokot, a kavicsot, hogy csak úgy kopogott. Mint a jégeső. Mint valami száraz jégeső. Száraz, forró jégeső.

ELLA *(szorítja Viktor kezét)* Ez az! Látja, ezt még nem mondta ... Beszéljen! Ha már nem sikerült a szeánsz .. .

MARGIT *(énekelve szinte)* Bocsá-ánat!

VIKTOR Nem mondtam? Azt hittem, mióta itt lakom, már igazán mindent elmondtam. Lehet, hogy ez a forró kavicseső kimaradt?

. Tudja mit? Megnézem, hogy csakugyan itt maradt-e Váradon az az egykori fogolytárs. Ha itt maradt, idehozom. Együtt talán csak sikerül összeraknunk az emlékeket: én elmondom, *hogy* kopogott, ő azt, *hogy* csíptek a skorpiók, erről nekem eszembe jutnak a mérgeskígyók ... Ó akkor jön a kolerás kutakkal...

MARGIT Inkább azokkal a lengyel ápolónőkkel jöjjenek . . . Azzal a madonna arcúval.. . Hogy is volt?

VIKTOR A madonna arc! Ott tanultam meg, hogy az mi mindent takarhat... Szegény-két, fürdött a patakban, amikor agyonlőtték. Pucéron.

ELLA A fehérek? A vörösök?

VIKTOR Nem mindegy? Hímek. Kalandvágyók. Megszállottak. Desperádók ... Speciel őt lehet, hogy a fehérek.

ELLA Ezt úgy látszik, csak Margitnak mesélte el. Hogy volt?

VIKTOR Legalább tíz ilyet elmeséltem már.

ELLA *Ezt* nem.

VIKTOR Visszajövök és elmondok még tizet... . Adja ide annak a vörösparancsnoknak a címét, hadd lássuk, megelőzöm-e nála a román patrouille-t.

MARGIT Ne menj most el. Már egész sötét van!

VIKTOR Épp azért biztonságosabb.

MARGIT Kijárási tilalom van!

VIKTOR Legalább kisebb a valószínűsége, hogy ismerősökkel találkozom.

MARGIT Nem, nem, nem! Nem engedlek .. . Inkább folytassuk a szeánszot. Megígérem hogy nem fogok nevetni.

ELLA Maguk tegeződnek ?

VIKTOR *(nevet)* Hol így, hol úgy .. .

ELLA Ó...

VIKTOR Éppen akartam proponálni, hogy tegeződhetnénk talán mi is, Ellácska. Ha már így befogadtak ide a fivérük remetelakába.

ELLA Majd ha feljön vacsorázni. Papának vannak még jó érmelléki borai. Egyet felbontunk. így szárazon nem érvényes.

VIKTOR Van nekem itt egy kis italom. *(Kicsit játssza)* Hol *is* van, hol is van? Hol lehetne, mint a Csokonai mögött.

ELLA Egy csikóbőrös kulacsocska?

VIKTOR Csak afféle ütött-kopott kincstári kulacsocska.

(Előveszi. Kínálja)

ELLA így? *(Úgy érti: pohár nélkül)*

VIKTOR így az igazi . . . Szervusz.

(Kart karba öltve isznak)

MARGIT Amíg az ünnepélyes aktus folyik, felteszek valamit a gramofonra.

ELLA *(közben)* Légy szíves, ne! Még nem telt le a gyászév! *(Viktornak)* Akkor szervusz .. . *(Margitra néz) Ti* nem legalizáljátok?

MARGIT Mit? A pertut? *(Összenevet Viktorral) 0* , mi már legalizáltuk. Mondd, Ella, te már számot vetettél vele, hogy mi tulajdonképpen most egy legénylakáson vagyunk? .. . *(Hirtelen)* Ne haragudjatok, ma olyan bolond kedvem van. Magam se tudom, mért.

VIKTOR Ilyenek a kislányok. Nem lehet tudni, mért van bolond kedvük. *(Meghajol)* Hölgyeim, érezzék magukat addig is otthon ezen a legénylakáson, amelyet jóvoltukból van szerencsém bitorolni. Igyekszem vissza, lehetőleg együtt azzal az ismeretlen jóbaráttal.

ELLA Vacsorára legyenek itt! Tudja, hogy papa szereti, ha pontosan tálalunk.

MARGIT *(Viktor mellett)* Ne menj el! *(Meg-fogja a karját)*

VIKTOR Tudod, hogy hány megszállást csináltam én végig? Volt olyan város, amelyik tízszer cserélt gazdát. Gyenyikin kozákjai! Azok igen! Nem fogok megijedni a román királyi hadseregtől. Cserkészcsapat ... *(Ellához)* Add ide azt a címet!

MARGIT *(közben)* Amíg a forradalom tartott, ki se mozdultál, tegnap óta meg mindig csak mégy ... csak mégy .. .

VIKTOR Könnyű volt hősködni a kommünben azoknak, akik olyan nagyon hősködtek .. . Most hol vannak?

ELLA *(a címet adja)* Ez például itt, ezen a címen . . . Azt hiszem, azért üzent, mert reméli, hogy nálunk nagyobb biztonságban lehet.

VIKTOR Feltéve, ha nem súgja be valaki a románoknak, hogy milyen szerepe volt a fivéreteknek az orosz forradalomban.

ELLA Milyen szerepe? A végén mindig kiderül, hogy semmiről semmit se tudunk. Csak azokról a madonnaarcokról. *(Hirtelen)* Lehet hogy ez, akit idehoz, többet tud? Tudja, papát legjobban az izgatja, hogy lett a fiából odakint bolseviki.

VIKTOR „"Tudod, papát legjobban az izgat-ja ..." *(a címre) S* most az ügyész úr is várja ezt az új tanút ?

MARGIT (A *címre)* Ismered?

ELLA Mért ne ismerné? Ő is azt írja, hogy László barátja volt.

VIKTOR *(nézi a címet)* Buharából? Omszkból? Tomszkból? Krasznojarszkból? Nagy falu Ázsia . . . De lehet. Minden lehet. Ha megtalálom, ez is kiderül. Ha megtalálom .. . Mert azt kéne kívánnom, bár sikerült volna kicsúsznia innen neki is, a vörös hadsereg utolsó csapataival... A saját érdekében. *(Indul)*

MARGIT Engedd meg, hogy veled menjek!

VIKTOR *(megrázza a fejét: nem! Mosolyogva)* Vacsorára itt leszek. *(El)*

MARGIT . . . veled megyek! *(De marad)*

2. jelenet Ella, Margit

ELLA Most egészen elemében van. Hogy meg van szállva a város . . . Szereti a veszélyt .. . Bátor.

MARGIT Az. *(Egy fiókhoz megy, kinyitja)*

ELLA Mit nézel?

MARGIT A revolvert is itthon hagyta.

ELLA Azt is el kéne valahová rejteni. Én nem akarom beszolgáltatni ... Az is emlék.

MARGIT *(kiveszi, a fogását próbálgatja)* Szegény .. .

ELLA Mindenütt házkutatás lesz. Képzeld el, ha László hazajött volna, és őt is rejtegetnünk kéne ... Erre gondolj, ha valaki menedéket kér.

MARGIT *(visszatette a fiókba a revolvert, nagy koppanással)* Persze. *(Kis csend, majd hirtelen)* Te, én éjszaka itt voltam nála. *(Csend)*

ELLA Mit csináltál itt?

MARGIT Jaj, te miket tudsz kérdezni .. . Együtt voltunk ... Hajnalban futottam föl a házba. Már egészen világos volt . . . Es olyan tavasz volt!

ELLA A szeretője lettél?

MARGIT *(igent int, majd hirtelen)* Mondd, te nem vagy szerelmes belé?

ELLA Nem.

MARGIT Mert csak most jut eszembe, hogy hátha . . . Mért ne? Es akkor az borzasztó volna, hogy én ilyeneket elmondok neked. *(Hozzábújik)* Ugye, nem vagy féltékeny?

ELLA Nem, egyáltalán nem. De azért azt hiszem, nagy meggondolatlanság volt odaadnod magad.

MARGIT Én megbízom benne.

ELLA De te vagy megbízhatatlan. Arra nem gondoltál, hogy idekötöd ... Most már látom: miattad maradt itt. Mit akarsz? Hogy nem tudom hány évi hadifogság után most a megszállók vigyék el?

MARGIT Menjen el, én majd vele megyek.

ELLA S hogy papa mit szól hozzá?

MARGIT Neki nem! egy szót se ... Te, ugye biztos, hogy reggel ő nem látott meg, amikor keresztülfutottam a kerten? . . . A szobája ablaka, ott fönt az emeleten, felhúzott redőnnyel, olyan volt, mint egy nyitott szem.

ELLA Azt hiszem, ilyenkor a lánynak ... az asszonynak, arra van szüksége, hogy simogassák - nem, nem, most nem szabad nyugtalankodnod semmin, ne törődj semmivel .. .

MARGIT Milyen jó vagy.

ELLA *(szárazabban)* Gondolod? Lehet. Hogy a mama nincs - bennem nőtt ki valami anyai szív . . . Egy afféle pótanyai pótszív. *(Nevet)* Ennek sokszor meg kell küzdenie a természetes testvéri féltékenységgel.

MARGIT *(a benyíló priccséhez megy. Ledől rajta, nézi a mennyezetet. Csend. Majd)* Nekem ma éjszaka azt mondta, hogy látta a fényképeinket Lacinál... Akkor szeretett meg minket.

ELLA Téged.

MARGIT Es hogy Laci sokat beszélt rólunk.

ELLA Ha azért csináltad, mert úgy gondolod, hogy tartoztál ezzel bátyád barátjának .. .

MARGIT *(élénken)* Ellácskám, ez igazán az eszembe sem jutott.

ELLA Mért? Ez mindenki szemében a legérvényesebb mentséged lehetne.

MARGIT Mért kell mentség rá? *(Fekszik a priccsen, mosolyog)* Nem kell mentség rá .. .

ELLA *(ingerültebb)* Túl könnyedén veszed a dolgokat . . . Bocsáss meg, tényleg úgy beszélek, mint egy féltékeny öregebb nővér .. .

MARGIT Lehet, hogy a vérünkben van. A kaland. Viktor szerint .. .

ELLA Viktor akármit beszélhet, a mi fivérünk nem olyan volt, amilyennek ő leírja.

MARGIT Az ember változhat. Te is változtál. Én is változtam, tudom.

ELLA Én is azt hittem, amikor érettségi után László berendezkedett ebben a kis üres kertészlakban, hogy azért kellett ez neki, hogy nőket hozzon ide.

MARGIT És miért kellett?

ELLA Hogy eldugja papa elől a könyveit.

MARGIT Ezeket?

ELLA *(kihúz egy könyvet)* Nézd, mik vannak a Verne-kötésben. A címlapon: Grant kapitány gyermekei, és belül: A nő és a szocializmus.

MARGIT *(hasra fordul, nevet)* De azért a nő is ott van? A nő is .. .

ELLA *(indulata kitör)* De ezen a priccsen nem henteregtek nők - teelőtted.

MARGIT *(ránéz, lassan föláll)* Mondd, te ugye Lászlót is csak azóta tudod ilyen fenntartás nélkül szeretni, amióta meghalt?

(Csend. Szomorúan állnak egymással szemben)

ELLA *(halkan)* Jön valaki!

MARGIT *(ugrik, kinyitja a fiókot, s a revolvert gyorsan belesüllyeszti az egyik felakasztott kabát zsebébe. Mereven állnak)*

ELLA ... Semmi, papa jön csak. *(Fellélegzett)*

MARGIT Papának el ne mondd - amit elmondtam .. .

3. jelenet Voltak, Apa

APA *(ötvenen valamivel túl járó férfi, érzékenysége már hipochondria, logikája már skrupulozitás. Ő is gyászol. Fekete nyakkendő)* No mi az? Azt hittétek, hogy egy szellem érkezik, ugye? Legjobb úton vagyok, hogy hamarosan az legyek. Borzongat a derekam, ami a kezdődő influenza csalhatatlan jele. Es ez a spanyoljárvány most kezd a leggyilkosabb lenni, hogy kimentünk a télből. Gondoljátok, hogy nyáron is szövődményes tüdőgyulladás lesz a népbetegség? . . . Négyesztendős háborúra egy négyesztendős epidémia?

MARGIT Persze hogy fázik, apám, ha áprilisi este így sétálgat a kertjében .. .

APA Ki este, ki hajnalban . . . De a derekam csak nekem borzong. Klasszikus szimptóma. ELLA Hátha csak képzelődik.

APA Na! A képzelődés sem rossz melegágya a járványoknak. Régen is tudták: aki fél a pestistől, megkapja.

ELLA Meg ez az áprilisi bolond idő. Az ember nem is tudja, hogy öltözzék.

APA Ez az! Képzelődés plusz időjárási tényezők. Egyre jobban alátámasztod a valószínűségét, hogy megkapjam a spanyolt.

ELLA Nem fogom engedni, hogy kimozduljon a házból.

APA Nincs is nagy kedvem. De ina muszáj volt elmennem a kollégám temetésére. Hát ne emlékezzék az ember a mulandóságra, ha egy temetésről jön haza?

ELLA Véletlen, hogy kit ér a járvány.

APA Akinek felnőtt gyerekei vannak, mégiscsak inkább tarthat a nagy Kaszástól, mint akinek egyéves csecsemője sír otthon. Mint például boldogult kollégámnak. Ebből kiszámíthatod a sanszaimat.

MARGIT *(odamegy hozzá)* Mért kell ilyenek-ről beszélni?

APA Gondolod, hogy kellemesebb, ha a politikai helyzetről kezdünk beszélni? Ha nem tudnátok, tegnap óta idegen impérium alatt élünk. *(A falon függő régi váradi metszetet nézi, zsebéből nagyítót vesz ki, azzal)* Ezen a metszeten még látszik a lovas Szent László szobor. Kolozsvári Márton és György alkotása. Koraibb a Gattamelatánál és a Colleoninál. Itt áll a várban, a Boldogasszony temploma előtt. A törökök aztán bevették a várost, és az európai renaissance legelső szabadon álló lovasszobrát beolvasztották ágyúnak .. . Vajon miről beszélgethetett háromszáz évvel ezelőtt a török impérium első napjaiban egy váradi jogtudós a lányaival? Na, ki találja ki? Én megmondom: arról, hogy haj-haj! négy-száz évvel előttük, a tatárdúlás idején mi volt a város sorsa. *(Nevet)* Ennél talán mégiscsak vidámabb téma: a személyes mulandóságunk.

(Miután rájött, hogy Viktor nincs itt) A vendégünk hova lett?

MARGIT Vacsorára itt lesz. Vagy itt lesznek. Elment megkeresni Lászlónak azt a fogolytársát, aki ma reggel üzenetet küldött .. .

APA Egyszóval: egy újabb tanú! Emlékeztetni rá, hogy az élő gyerekeim mellett van egy halott is . . . Es hogy az ő sorsáért is éppúgy felelős vagyok. Még mindig. Es egyre inkább. Ezen a tényen az ő tragikus halála semmit se változtatott. Sőt! *(Leül, Margithoz)* Kérdezted, hogy mért kell nekem afféle gyászos témákról beszélnem. Azért, mert ma benéztem egy sírba, amikor a göröngyöt a koporsó után dobtam . . . Azért, mert odafent a fűtött szobában is borzongat a derekam . . . Azért, mert két nagy felnőtt lányt itt hagyni, támasz nélkül, majdnem olyan felelőtlenség, mint itt hagyni egy egyéves csecsemőt .. .

MARGIT Nem fogom, apám, azzal vigasztalni, hogy majd megállunk a lábunkon.

APA Nem fejeztem be . . . Számbavettem: kikre számíthattok . . . *(Szembenéz velük)* Ezért jöttem le. Viktorral akartam beszélni.

ELLA *(egy alig észrevehető pillantással Margitra, lehetőleg könnyed hangon)* Viktor, azt hiszem, szinte a családhoz tartozik.

APA Effajta gondolatok nem hagytak nyugodni ma hajnal felé sem ... *(Ellához)* Örülök annak, amit mondasz . . . Viktorról.

MARGIT *(szeretné elvinni a témát Viktorról) Ó,* pedig én inkább azt hittem, azért jött le papa ide a kerti házba, mert szeretne részt venni egy kis asztaltáncoltatásban. Vallja be már! Kíváncsi a szellemekre!

APA *(nagyon nyugodtan, szinte súlyosan)* Az én kérdéseim úgy mennének át az ilyen jeleneseken, mint a kard az árnyékon . . . Nektek elég annyi, hogy érezzétek a fivéretek fizikai vagy hogy mondjam? metafizikai közellétét. Azt mondjátok, hogy a múltkor megzendült a gitárja a falon. Egyszer meg megreccsent a padló. A múlt éjszaka én is hallani véltem egy ilyen zörejt. De engem ez nem érdekel. Én jogot tanultam, jogot tanítok, és a mesterségem gyakorlata szerint kérdéseket adnék föl neki. Csakhogy az effajta kérdésekre nem szoktak visszakopogni választ a szellemek ... *(Kis csend, majd mintha már egyenest a fiától kérdezné)* „Mért tetted?" - „Hogy kerültél a forradalmárok közé?" - „Mi közöd volt neked az oroszokhoz?"

MARGIT *(élénken)* Tadzsikokhoz, türkménekhez, nyenyecekhez, vogulokhoz .. .

APA *(a tettenérés örömével)* Ohó! Ez a minősítés csak látszólag súlyosbít. Majdnem mentő jellege van. Az ifjúságban mindig van romantika, s minden ázsiai néptörzsben, minél kisebb, minél kihalóbb, rokont vél fölfedezni. Félre a romantikával! Maradjunk az oroszoknál.

MARGIT *(élénken, ő is a játék örömével)* Azért se félre a romantikával! Ahogy Viktor el-

mondta: nagyszerű kaland volt, amit ott csináltak.

APA Hallottam. *(Kis csend, majd mint aki a legnehezebbre tér át)* Az ügyészségi elnök fia is kommunista lett. Elesett Csucsánál. Vörös zászlóval leborítva tették le a családi sírboltba. Es az apa, az esztelen tiszaeszlári vérvád főügyésze emelt fővel megrendelhette a kőfaragónál az epitáfiumot: „Itt nyugszik ifjú Bary József, elesett a magyar föld védelmében".. . Es én mit vésessek rá arra a buharai sírra? Azt, hogy elesett romantikából? kalandvágyból? mert gusztust kapott a raffinált szadizmusra? *(Kis csend)* Ismerem én is a Viktor barátunk történeteit.

ELLA *(kicsit rekedten)* Bízza ezt rájuk. Akikkel együtt harcolt, biztosan tudják, hogy mit írjanak rá a fejfájára.

APA Felőlem emlékművet is emelhetnek neki. Akkor sem érdekel, hogy propagandából mit fognak ráírni.

MARGIT Én tudom, mit fognak ráírni. Azt, ami a Rulikovszky-emlékműre van írva. Itt az utcánk végében. Azon tanította nekem a papa a betűket ... „Rulikovszky Kázmér, lengyel születésű volt orosz dzsidás-százados. A magyar szabadság pártolásáért kivégezte-tett 1849. augusztus 28-án ... Béke hamvaira." A név és a dátum más lesz. Az orosz és magyar szó fölcserélendő. És persze a mi Lacinkról nem írhatják, hogy volt dzsidás-százados, hanem csak azt, hogy volt honvéd-önkéntes .. .

APA Egy apa, ezek szerint, jobban válogassa meg, hogy milyen szövegeken tanítja a gyerekeit olvasni . . . Ha nem akar, a természet rendjét felforgatva, gyászt viselni értük. *(Feláll. Margithoz)* Amit mondtál, plauzibilisnek látszik. A kalandvágy is plauzibilisnek látszik. A kettő együtt: kizárja egymást . . . . *(járkál)* Tehát megint ott tartok, mint amikor az első és meg nem erősített hírek jöttek: hogy bolseviki lett, hogy valami parancsnok lett, hogy elfogták, hogy kivégezték ... De miért? de miért? Mi köze volt hozzájuk? . . . Végigkutattam, mint holmi buzgó, zöldfülű vizsgálóbíró a tárgyi nyomokat. Az egész tényanyagot. A könyveket, bennük az aláhúzott részeket. Ezekből kialakult, hogy mi érdekelte. A folyóiratok - ahol szenvedélyesen érdekelte valami, ott az ujjával vágta föl. Az ő szellemi képe is kialakult: egy teoretikus. El tudom képzelni, hogy ő is tanár lesz a jogakadémián. Megengedem, az enyéimnél radikálisabb nézetekkel ... Somló Bódog utóda. Vagy akár Ágoston Péteré.

ELLA Verseket is írt. Amit ott hagyott az íróasztalán, félben, az vers akart lenni.

APA Az én diákkoromban még kötelezőek voltak a poétikai gyakorlatok. Én is írtam verseket . . . Egy költőből nem lesz hadvezér! ... Minél inkább firtatom: a miértek szaporodnak. Minél több tanút hoztok ide a ház-hoz, hogy beszéljenek róla: a miértek szaporodnak ... *(Margithoz)* Azt kérdezted, hogy talán asztalt táncoltatni jöttem én is ide? Erre én azt mondom: miért ne? Mivel sem-miféle racionális magyarázatot nem kapok senkitől, hogy mért fogott fegyvert a fiam odakint, s hogy mért halt meg: hajlandó vagyok bármilyen irracionalizmust elfogadni. Az okkultizmust is, a szellemidézést is, az asztaltáncoltatást is . . . *(Leült)* Na, hogy kell csinálni? Hadd röhögjenek a túlvilági szellemek rajta, hogy félredobva rációt és judíciumot, logikát, distinkciót és argumentációt, a büntető jog és eljárás tanára egy bicegő asztaltól kérdi: mi is az igazság?

MARGIT *(leül, de inkább csak játékból)* Kopogj, kedves szellem!

ELLA *(leül)* Azzal szokta kezdeni . . . „Nem számítottam rá, hogy meghalok, még szép időt szerettem volna veletek élni."

APA *(kis keserű felnevetéssel)* Ezt mindenki mondhatja !

(Csend)

(Kopogás)

APA Ilyen egyszerű? Még idézést se kell küldeni? Elő se kell vezettetni? . . . És már itt kopog?

4. jelenet

Voltak, Viktor

VIKTOR *(be)* Bocsánat ... Úgy látom, rossz-kor...

MARGIT Te kopogtál?

VIKTOR *(nevet, úgy hogy **nem lehet tudni, mennyire** játszik)* Mért? Valaki kopogott?

MARGIT *(már felugrott)* Te kopogtál, te kopogtál …Úgyis tudom, hogy te kopogtál .. . *(Hirtelen apjához)* Mi ugyanis ma pertut ittunk Viktorral. Ella is.

APA Hol az újabb tanú? Hol hagyta? VIKTOR

Úgy látszik, már elkapták, elvitték. ELLA

Honnan tudták meg a címét?

VIKTOR Valakinek megmondhatta ... Láttam én már néhányszor, hogy az ilyesmi hogy megy.

MARGIT Még szerencse, hogy te épségben hazaértél.

APA *(felállt, s nyugodtan, hangsúllyal visszakérdi)* Hogy megy?

(Kis csend)

VIKTOR Hogy hogy keresnek meg egy bujkáló kommunistát?

APA Igen!

VIKTOR Hát ... *(és most belemegy abba, hogy arról beszél, amiről az Apa kérdi: a fia sorsáról)* Például megjelennek a fehérek a tábor kapujában. Tudják, hogy valamikor itt alakult meg a Nemzetköziek Vörös Gárdája .. . Jönnek átfésülni a tábort: nem lappang-e itt egy-kettő ebből a híres gárdából?

(A család néma sorfala előtt Viktor lassanként felveszi a razziázó szerepét. Hol felveszi, hol leteszi)

VIKTOR Egy magyart könnyű megtalálni egy szibériai kisvárosban . . . De másik nyolcszáz magyar közt, egy magyar táborban ... Na! vörös van-e köztetek?

(Az előtte állók megrázzák a fejüket: nem, nincs)

VIKTOR *(belenéz az arcukba. A pillanatot túl feszültnek érzi - lazít)* Valahogy így .. . APA Fiamat is így fogták el ?

VIKTOR Körülbelül.

ELLA De ha mi azt mondjuk, hogy nincs köztünk...

VIKTOR Akkor a fehér tiszt azt mondja, hogy én tudom, hogy itt van. S ha nem adjátok ki, megtizedellek benneteket . . . Na? . . . S már kezdik számlálni az embereket. Egy, kettő, három, négy ... *tíz,* tizenegy, tizen-kettő . *húsz* . .

MARGIT Nem igaz! Laci nem volt ott. Ha ott van, előlép.

ELLA Hol volt?

MARGIT Akárhol. Ott nem volt. Őt mindenütt nagyon ismerték. A sorakozónál nem állt be a többiek közé ... Elbújt egy barakkban. ELLA Erre nem gondoltak?

VIKTOR Dehogyisnem. Közben egy másik tiszt a barakkokat fésülte át.

ELLA *(szembefordul Margittal. És ő az a másik tiszt)* Maga feltűnően hasonlít Radványi László-ra.

MARGIT *(örömmel belemegy a játékba, mosolyog)* Nem én vagyok az.

ELLA Pedig ezek a szeme alatti karikák arról árulkodnak, hogy ön is azok közé tartozik, akik a szabadságot hirdetik, és ezen a címen mindent megengednek maguknak.

VIKTOR *(felnevetett)* Nem mondták ilyen választékosan, de a lényeg ez volt.

MARGIT Talán irigyli, hadnagy úr? VIKTOR Nagyon pontos! A fehér légió egyik hadnagya végezte a tisztogatást.

ELLA Egy ilyen válaszra én mit csinálhatok? MARGIT A helyszínen megtorolod. „Vetkőzz le!" - mondod, és megkorbácsolsz.

APA Nem hiszem, hogy ez a mozgóképszínházi stílus ennyire uralkodó lett volna végeredményben azonos iskolázottságú, egykori káundká katonatisztek között - még ha figyelembe veszem is a polgárháborúk rendkívül primitivizáló hatását .. .

ELLA *(mint aki átadja a helyet)* Folytassa, papa! APA *(lassan kezdi, „kívül" állva)* Polgárháborúk idején a bizonyító és büntető eljárások formálisak és sommásak szoktak lenni ... Ha én folytatnám - a cár nevében ítélkező katonai ügyész nevében -, mégis megkérdezném .. . *(Margit előtt állva)* Feleljen a kérdésemre: idegen felségre felesküdött katona létére mért avatkozik bele Oroszország tragikus és szomorú polgárháborújába? *(Majd kis csend után helyesbít)* Feltehetően úgy mondanám: *Szent* Oroszország . . . et cetera.

MARGIT Laci erre biztosan tudott volna mondani valami okosat.

VIKTOR Felpattanni egy jó lóra, kézbekapni egy jó pisztolyt, miközben a többiek, az élhetetlenek, hülyén rostokolnak tovább a fogolytáborban, várván, hogy a svájci vagy svéd vöröskereszt egyszer hazaszállítja őket .. .

APA Pszichológice én el tudnám fogadni forradalomban való részvétel indító okaként a kalandvágyat -teoretice dettó -, de akkor éppúgy állhatott volna a fehérek közé is. Egy jó kozák ló, egy angol fegyver ott is akadt volna.

VIKTOR A kalandhoz, kedves bátyám, hozzátartozik a véletlen. Nem odaállt, hanem ideállt.

APA Véletlen? Hogy a magyarok mindig ideálltak? Mindig és most is? Ázsiában is? Közép-Európában is ? . . . Véletlen? Ilyen következetességgel? Ilyen szimmetriával? Nem tudom, hogy egy óhitű cári ügyész mennyire ismerheti a kálvini predesztináció tanát, de ha ismerné, most azt kérdezhetné öntől, fiam, *(már Margithoz beszél)* talán inkább valami eleve elrendelés, a történelem végzése sodorja magukat a forradalom felé . . . Ez nem is kérdés. Állítás. A kalandozások óta le nem higgadó forrongó-rossz vérük, az hajtja magukat - maguk gyógyíthatatlan ázsiaiak! - ahogy ezt a civilizált népek történetírói már annyiszor, de annyiszor megállapították magukról.

(Csöppnyi csend)

MARGIT Engem most ki fognak végezni?

(Csend)

ELLA Hogy hagyhatták? . . . Ez lehetetlen! Hát nem voltak barátai a városban, a táborban? Nem indítottak offenzívát, hogy visszavegyék a várost? *(Viktorhoz)* Ugye, megcsinálták?

VIKTOR Elképzelhető. Mint ahogy most is elképzelhető ... Es akkor Váradon holnap megint munkástanács van - és az fésülteti át a várost ... Ahogy kedves bátyám mondaná: teoretice elképzelhető. De akkor ugyanúgy elképzelhető az is, hogy a visszavonuló fehérek magukkal vigyék Lacit. Túszként.

MARGIT *(azon a hangon, amelyben a szomorúság és a játék derűje szinte egy)* Élhetek még tovább? *(Leül hátul a díványra)*

ELLA Lehet, hogy még életben van?

VIKTOR *(hangot vált)* Bocsássanak meg! Én kezdtem -indítványozom: fejezzük is be. Ami történt, azon nem lehet változtatni. Ez a játék sebeket tép fel. Nagyon frissek még ezek a sebek.

APA Csupán olyan, mint egy helyszíni szemle - ötezer kilométerre a helyszíntől .. . MARGIT Viktornak igaza van, hagyjátok ezt abba!

APA Hátha éppen teérted csinálom? ... *(Viktorhoz)* Vagy mint egy szellemidézés, olyan. Már benne vagyunk. És senki se tudja, hogy mit kopog ki nekünk az asztal ... *(Nagyon élénken ismétli Viktor előbbi szavait)* Megjelennek a fehérek a tábor kapujában. Tudják, hogy valamikor itt alakult meg a Nemzetköziek Vörös Gárdája. Jönnek átfésülni a tábort...

VIKTOR Újrakezdjük?

APA Az előbb maga kezdte, most én kezdem. A latin azt mondja: ha ketten csinálják ugyan-azt, az nem ugyanaz.

VIKTOR Es én most ki leszek?

APA Aki vagy! Tanú. Talán koronatanú .. . *(Hirtelen)* Hol a fiam?

VIKTOR A kórházbarakkban. A tífuszosok között.

APA Biztosra mehetek?

VIKTOR A bejárat melletti ágyban, a fal felől fekszik.

(Kis csend. Merően állnak egymással szemben)

APA *(hirtelen nagy lélegzetet vesz, kiszakítja magát az idézés bűvöletéből)* Igaza van. Hagyjuk abba! . . . Nekünk tovább kell élnünk. *(Mind fellélegzettek, de senki se tud más témát kezdeni)*

VIKTOR *(hogy elhárítsa: kimondja, amire gondolnak. A helyzettől telhető könnyedséggel mondja)* Szibériában már megszokhatták ezt a hadifoglyok .. .

APA *(megtorpan előtte)* Mit?

VIKTOR *(mosolyog is hozzá)* Hogy a folyton cserélődő hatalom azzal gyanúsít, hogy az ellenpárthoz tartozom.

(Kis csend)

APA Mért jött ide hozzánk? ... Úgy viselkedett, mint aki a családhoz tartozik .. . VIKTOR Tartozás . . . Ha szükségük volna a segítségemre . . . Hogy itt legyek .. .

APA *(szinte anekdotázó hangra vált)* Tudjátok-e, hogy a középkorban ez a város arról volt híres, hogy itt senki sem mert hamisan esküdni ? .. . Azt mondták, hogy Szent László sírja közelében nem lehet. De én inkább azt hiszem, hogy nagyon jó jogászok voltak azok a váradi jogászok . . . Messze földről ide jártak igazságért.

VIKTOR Most is jók.

APA Gondolja? *(Hirtelen)* Egyetlen kérdést még! Mégis... Azt mondta: „A bejárat melletti ágyban, a fal felől fekszik." *(S az előző párbeszédet folytatja)* Megadja magát?

VIKTOR Az a légiós hadnagy is ezt remélte. Tévedett. Két golyót kapott.

APA És a fiam?

VIKTOR A parancs úgy szólt: élve kell elfogni.

APA Élve! Mért teketóriáztak *(kirobbanó számonkérő elkeseredéssel)* egy kalandorral?!

VIKTOR *(a hevesség zavarba ejti)* Ezt most hogy kérdi, kedves bátyám? ... Most mint micsoda?

APA Mint egy Rulikovszky Kázmér apja .. . Nem érti? Nem baj. Az se baj, ha azt hiszi, hogy megőrültem.

VIKTOR Azt hiszem, kopogást hallottam.

APA Semmit se hallott! *(Kopogtat az asztalon)* Én kopogok. Semmiféle okkultista hókuszpókusz nem fogja most már eltéríteni a figyelmünket ... Mert ha a fiam fegyverrel ellen-állt . . . ha le kellett őt fegyverezni . . . el-hurcolni .. .

(Kopogás, csakugyan)

ELLA Ki az?

5. *jelenet*

Voltak, az Idegen

AZ IDEGEN *(negyven év körüli polgári ruhás ember, belép)* Jóestét . . . Kicsit megkéstem. *(Szétnéz, de már csak Viktort nézi)*

APA Kihez van szerencsénk?

AZ IDEGEN Én vagyok az, aki egy cédulát küldtem a címemmel, hogy ha már itt járok - mert sajnos a hegyekből erre vitt a visszavonulás útja .. .

ELLA De hisz innen már nem is juthat tovább. Nem fél, hogy elfogják?

AZ IDEGEN Már elfogtak. Alig egy órája. Katonák jöttek értem, egy civil hozta őket. Pontos címre. A civilnek nem láttam jól az arcát. S mindjárt el is tűnt, ahogy jött. Csak annyit mondott: *ő az.* így inkább csak a hangjáról tudnám agnoszkálni... A kaszárnyában az-tán, ahova elcipeltek, az őrmester szerencsére elhitte, hogy én nem vagyok én ... Előbb azt hittem, hogy életmentő hiszékenységét a karikagyűrűmnek köszönhetem. De aztán megtudtam, hogy Landler Jenő Újfaluban van pár ágyúval és egy páncélvonattal, és hogy betelefonált a váradi rendőrfőkapitánynak: lövetni fogja a várost, ha csak a hajaszála is meggörbül egyetlen kommunistának .. . Mennyi ismerős arc! *(A család tagjaihoz)* Mindegyiken ott egy vonás, egy villanás, amely a halott barátra emlékeztet. Jól esik találkozni a halhatatlanságnak ezzel a legemberibb formájával, a családi hasonlósággal . . . Ugyanaz a tekintet.

APA Mondják, igen.

AZ IDEGEN *(Viktorhoz)* De úgy rémlik, mintha mi is találkoztunk volna.

VIKTOR *(vállat von, egy mozdulat: meglehet)* AZ IDEGEN Az egykori hadifoglyok, pláne ha leszedik a szakállukat, sokszor felismerhetetlenek . . . Nem tapasztalta?

VIKTOR De.

AZ IDEGEN Ön melyik táborban volt?

(Kis csend)

VIKTOR Elég volt a nyomozásból. Találkoztunk kint is és alig egy órával ezelőtt is .. . *(Az apához)* Nem hazudtam: azért jöttem ide, hogy ha szükségük lesz a segítségemre .. . segítsek . . . A bűntudat, a jóvátétel reménye

- ez hozott ide. Ha már mindenáron kapcsolatba akarják hozni a szibériai poklot azzal a mennyországgal, ami itt fogadott .. .

APA Elég! . . . Dekkolni itt lehetett legjobban, az áldozat családjánál. Mi?

VIKTOR Tegnap óta már nem kellene dekkolnom. Mégis maradtam ... És akartam maradni.

ELLA ... Elnézte a gyászunkat!

VIKTOR Az nem tűnt fel, hogy tegnap óta még nem jártak itt idegen katonák? Kellemetlen kérdéseket feltenni, házkutatást csinálni? .. . Es nem is fognak.

APA Mért járnának?

VIKTOR Megnézni például, hogy a Verne Gyula regények tényleg a Hold-beli utazásról szólnak-e?

APA Most már nyilván tudják, akiknek tudni kell, hogy nem arról szólnak.

ELLA *(Margithoz)* Es te eltűrted az érintését?

VIKTOR Margit, ne válaszolj! A szónoki kérdésekre nem lehet felelni ... De szónoki kérdéseket feltenni sem érdemes.

ELLA *(Margithoz)* Amit csináltál, a természet ellen van.

VIKTOR *(Margit mellett)* Mondd, úgy érzed: a természet ellen van?

ELLA Ez hiányzik még magának, hogy a bűnét teljesen kiélvezze.

VIKTOR A hadifogsággal együtt szerencsére túl vagyok azon a korszakomon, hogy a lelki szubtilitásokat magamban megfigyeljem. Egyetlen szenvedély tölt el ... És ha úgy született, hogy egy halott hadifogolytársam zsebében női fényképeket találtam ... ? Annál halálosabb.

APA Kalandor, talán gyilkos, halottrabló .. . Folytassam? Nincs kinek. Istenben nem hiszek, és megszűnt az az állam is, amelynek ügyésze maga ellen vádat emelne ... Hogy emeljek én vádat a szibériai hadifoglyok egy forradalmi csoportjának elárulásáért? Hol az érvényben levő paragrafus? Az illetékes bíróság? Az ítéletvégrehajtó . . . Olyan világ jön, amelyben büntetlenül élhet tovább .. . Elmehet.

VIKTOR *(Margithoz)* Gyere!

APA Nincs joga őt magával hívni!

VIKTOR önnek pedig már nemigen van módjában feltételeket szabni . . . *(Margithoz)* Jössz?

MARGIT *(a fogashoz megy, felveszi a kabátját)* Mehetünk ... Ella, indítsd el a gramofont.. . Hadd halljak valami zenét, amíg végigmegyek a kerten . . . Számomra ma letelt a gyászév.. . Es valami más kezdődik el.

ELLA Ez kell neked?
(Valami ordináré, recsegő, szentimentális dallam a gramofonon)

MARGIT Ez! pontosan ez! Gyere, Viktor! APA Te . . .! *(Elhallgat)*

MARGIT *(el, nyomában Viktorral)*

6. jelenet Margit

és Viktor nélkül

APA *(az Idegenhez, aki mozdulna)* Vigyázzon! maga most nem kockáztathatja az életét. *(Mereven állnak. A zene szól)*

ELLA *(felsír)* Istenem! ... *(Indul a gramofon-hoz)* Elzárom .. ez borzasztó!

APA Hagyjad . . . *(kiáltva)* Ebben a zajban nem érzik, hogy milyen üres lett a ház! *(Hogy ne kezdjen el sírni: énekelni kezd, együtt a gramofonnal)*

ELLA *(megáll előtte, mereven, ügyetlenül)* Megpróbálom majd gondoskodásban pótolni - amit elvesztettél vele. Hogy ne érezd a hiányát.

APA *(bólogat rá, majd)* Mindig fogom érezni.. . Olyan volt, mint a bátyja, vagy mint az anyátok...

ELLA Túlságosan szerettük őket. Azért mentek el olyan könnyen.

APA Mindegyiket vitte valami .. .

ELLA A nyugtalan vérük.

APA Hírnév. Szabadság. Szerelem.

ELLA *(kiáltva)* Es mit értek el? . . . Mit értek el?
(A gramofon lejárt. Csend)

APA *(halkan)* Az efféle érv nem állja meg a helyét. Demagóg ügyvédek használnak ilyen érveket. Mit értek el? Nem számít . . . Egy eszmét nem kompromittálhat az, hogy aki többre tartja az életénél, az elveszti érte az életét.

7. jelenet

Voltak, Margit

ELLA Valaki jön.

MARGIT *(az ajtóban)*

APA Itt hagytál valamit?

MARGIT *(bejön)* Visszajöttem.

ELLA *(odamegy hozzá, viharosan átöleli)* Látod . . . látod . . . Mégiscsak jó kislány vagy! Nagyon, de nagyon bánkódtunk volna utánad...

APA Köszönöm. Most már megmondhatom, hogy belepusztultam volna a gondolatba, hogy azé a férfié leszel.

MARGIT *(felnevet és hosszan nevet, nehezen hagyja abba)*

ELLA Most ezen mi a nevetnivaló? *(Idegesen)* Apa beszél, és te nevetsz. Igazán olyan komolytalan vagy!

MARGIT Mert ha apa olyan jól tudja, hogy nincs bíróság, és nincs paragrafus, és nincs ítéletvégrehajtó, akkor mért nem osztott maga igazságot?

APA *(leül. Egyszerűen)* Bízzuk mégis az istenre. Majd az utolsó ítéletnél ezt is eligazítja . Ha lesz.

ELLA Ezeket a könyveket azért égessük el. Hátha a „vőlegényed" ránk fogja küldeni a rendőrséget.

MARGIT Nem fogja ránk küldeni.

ELLA Elfogult vagy. Mint mindig.

MARGIT Okom mindig volt rá, most is van.

ELLA Bízol benne? - most is? Hogy nem fog feladni minket? Minket is .. .

MARGIT Bízhatom.

ELLA A szerelem elvette az eszedet.

MARGIT Gondolod? ... Lehet.

ELLA Igen, igen, a legkomolyabban gondolom. Hogy otthagytad, ezt nem fogja megbocsátani nekünk. Mindig láttam rajta, amikor még rajongtam érte, hogy halálosan hiú.

MARGIT Kérlek, hagyd most már őt ... és ne félj, nem fog bosszút állni ... Ami itt van, a kerti házban, maradjon minden a helyén. Ahogy volt, amikor öt évvel ezelőtt a bátyám elment. *(Élénken)* Nem tudom, mi fájt neki jobban: hogy minket elhagy, vagy ezeket a könyveit.

APA *(az **Idegenhez**)* Azt hiszem, nem a legbiztonságosabb hely lesz ez most .. .

AZ IDEGEN *(leül)* Ha idejében elmegyek azzal a vonattal, amely az állomáson ma hajnalban még várt rám, lehet, hogy most nagyobb biztonságban volnék, de nagyobb bizonytalanságban is. Ahogy idejöttem, a Körös-hídon megállított egy belényesi román, hogy merre találja a „Domnu Munkástanácsot", mert építkezik, és fát akar szerezni magának a püspöke erdejéből . . . így hát érdemes volt itt maradnom .. .

MARGIT *(elővette zsebéből a revolvert)* Ez is egy emlék tőle. Tegyük a többihez ... A félbehagyott versekhez, folyóiratokhoz, tiltott könyvekhez ... Pár órát még legyen tökéletes ez a kis kerti ház, mint holmi emlék-múzeum . . . Mert aztán Viktor csakugyan ránk küldi a rendőrséget. Megtalálják a holttestét a kertünk mögött és jönnek ... és mindent felforgatnak .. .

ELLA Viktor holttestét? Mi lett vele?

AZ IDEGEN Ki szolgáltatott igazságot?

MARGIT Akit legjobban megcsalt .. .

(Csend)

Én öltem meg. A bátyám fegyverével. *(leteszi az asztalra a revolvert. Az súlyosan koppan az asztal lapján)*

AZ APA *(halkan, de szinte kiáltva)* Minta báty-ja ... Éppen mint a bátyja! ... Mért csináltad?

V é g e

E darabot a Szegedi Nemzeti Színház 1969 márciusában mutatta be Ifjú szivekben élek címmel. Rendezte: Versényi Ida, díszlet: Székely László, jelmez: Takács Katalin. Szereplők: Bozóky István, Demjén Gyöngyvér, Liska Zsuzsa, Jászai László, Kiss Gábor

SZÍNHÁZ

A SZÍNHÁZMŰVÉSZETI SZÖVETSÉG FOLYÓIRATA

***Főszerkesztő: Boldizsár Iván • Szerkesztő: Cs. Török Mária Szerkesztőség: Budapest, VI., Nagymező utca** 22-24. **Telefon:** 124-230*

Megjelenik havonta • A kéziratok** megőrzésére és visszaküldésére nem **vállalkozunk.

Kiadja a Lapkiadó Vállalat, Budapest, VII., Lenin krt. 9-11. A kiadásért felel: Sala Sándor igazgató. Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető a Posta Központi Hírlap Irodánál (Bp., V., József nádor tér 1.) a 61.238. sz. egyéni csekkszámon és a 61.066 sz. közületi csekkszámon, vagy átutalással az MNB 8-as egyszámlára. Előfizetési** díj: **1 évre 144,- Ft, 1/2** évre **72,- Ft. Példányonkénti eladási ár: 12,- Ft. Külföldön előfizethető a Kultúra külföldi képviselőinél. Indexszám: 25.797. 69.0860 - Athenaeum Nyomda, Budapest - Íves magasnyomás - Felelős vezető: Soproni Béla igazgató